

جهانی شدن و پیامدهای آن

آیت قنبری

دکترای علوم سیاسی و روابط بین الملل

از جمله مسایل مهمی که در حال حاضر، دولت - ملت‌ها (nation - states) با آن رو به رو هستند، بحث جهانی شدن یا جهانی سازی (Globalization) است.

عده‌ای این پدیده مهم را به دید یک «پروژه» می‌بینند و گروهی دیگر معتقدند، جهانی شدن یک «پروسه» و «فرایند» است.

تظاهرات اخیر مخالفین جهانی شدن اقتصاد و درگیری آنها با پلیس در واشنگتن و ملبورن، حاکی از جدی شدن مسأله و خارج شدن آن از مباحث آرمان گرایانه و یوتو پیایی است. مخالفت رهبر عظیم الشان انقلاب اسلامی، حضرت آیت الله خامنه‌ای، با آنچه که دنیای استکباری تحت عنوان جهانی شدن، دنبال می‌کند، نشان از این نکته دارد که باید نسبت به این امر حساس باشیم و با افزایش آگاهی، دانش و بصیرت پیرامون آن، از پی آمدهای منفی آن جلوگیری نماییم.

بحث جهان گرایی (Globalism) یا جهانی شدن، بویژه پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق، مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. شکست

مارکسیسم، این توهم را در ذهن برخی از اندیشمندان غربی، پدید آورد که اعلام نمایند: نظام «لیبرال دموکراسی» «آخرین شکل حکومت بشری» و «نقطه» پایان برخورد‌های ایدئولوژیک است.

فرانسیس فوکویاما (Francis Fukuyama)، متفکر آمریکایی ژاپنی الاصل، این سخن را با تدوین کتابی تحت عنوان «پایان تاریخ و واپسین انسان» (the end of History and the Lastman) بیان نمود.^(۱)

در مقابل دیدگاه او، نظریه‌های مخالف نیز طرح شده است، اما عوامل انگیزه ساز و پیش برنده، برخی را امیدوار ساخته است که جهانی شدن، تا سال ۲۰۲۰ تحقق یابد. از آنجایی که این حرکت، در صدد تحمیل ارزش‌های لیبرال دموکراسی غربی به تمام ملل جهان است، این سؤال مطرح می‌شود که آیا جهانی شدن و یا به تعبیری دقیق‌تر، جهانی سازی، شکل جدیدی از استعمار محسوب می‌شود؟ طبعاً ما که می‌خواهیم بر اساس ارزش‌های اسلامی - و نه غربی - زندگی کنیم، لازم است خود را برای مقابله با این پدیده بسیار مهم آماده کنیم. نخستین گام در این راه، شناخت مسأله است. بنابراین، در ادامه این مقاله، تعریف، ابعاد، عوامل تأثیر گذار و انگیزه ساز و پی آمدهای آن را به اختصار بیان می‌گردد.

تعریف جهانی شدن

چند تعریف از جهانی شدن، می‌توان ارائه نمود که هر کدام از آن‌ها ضمن برخورداری از نکات مشترک، ابعادی از آن را نیز روشن می‌کنند.

۱. جهانی شدن یعنی یکسان شدن و مشابه شدن دنیا، بدین معنا که به دلیل افزایش ارتباطات، استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای، رایانه‌ای، مخابرات و کانال‌های تلویزیونی، به تدریج کل ارزش‌ها، مدل‌ها، الگوها و فرهنگ جهانی (World culture) یکسان شود. بدیهی است، طراحان این پروژه و یا معتقدان به این فرایند در دنیای غرب، فرهنگ و تمدن غربی را به عنوان الگوی واحد و یکسان برای سراسر جهان در نظر دارند.

۲. جهانی شدن روندی از دگرگونی جهانی است. پدیده‌ای است چند بعدی که اقتصاد، سیاست، فرهنگ، حقوق، امور نظامی، فتاوری و نظایر آن را در بر می‌گیرد،

و با تحقق آن مرزهای ملی از بین رفته، واحدهای سیاسی جهانی یعنی دولت - ملت‌ها (Nation - states) نقش گذشته خود را از دست می‌دهند و قوانین عام و بین‌المللی در جهان حاکم می‌گردد.

۳. جهانی شدن به معنای یکپارچه‌سازی (Integration) و دموکراتیک کردن (Democratization) فرهنگ و اقتصاد است؛ یعنی شالوده یا زیر بنای جهانی شدن از طریق سرمایه‌گذاری فراملی، تسریع در افزایش فتاوری ارتباطات (Communication) و اطلاعات (Information) و ادغام بازارهای محلی، ملی و منطقه‌ای شکل می‌گیرد^(۲).

ابعاد جهانی شدن

چنانچه گفته شد، جهانی شدن، امری تک بعدی نیست بلکه، دارای ابعاد گوناگونی است، که به اختصار بیان می‌گردد:

۱- سیاسی: این بعد از جهانی شدن، در مباحثی همچون خلع سلاح بین‌المللی؛ یعنی پیشنهادهایی برای حذف تمام نیروهای مسلح و جنگ افزارها، تحت نظارت یک سیستم کنترل بین‌المللی^(۳)، گسترش نفوذ سازمان ملل در کشورهای مختلف و توسعه حاکمیت و اقتدار آن، نظم نوین جهانی (the new world order)، و بویژه تشکیل حکومت جهانی (word Government) دیده می‌شود. لازمه تشکیل حکومت جهانی آن است که دولت‌های تحت پوشش آن از حق حاکمیت خود صرف نظر کنند. چنین ابر دولتی، قدرت و اختیارات انحصاری اتخاذ سیاست‌ها را بر عهده دارد.^(۴)

۲- اجتماعی: تلاش برای بهبود بهداشت جهانی، عرضه جهانی غذا، مباحث مربوط به فقر و دلایل آن در ارتباط با بُعد اجتماعی جهانی شدن مطرح می‌باشند.

۳- فرهنگی: این وجه از جهانی شدن، شامل توسعه فرهنگ جهانی (world culture)، ادغام فرهنگ‌های محلی و منطقه‌ای در فرهنگ جهانی است. فرهنگ ز یک سو عامل تحکیم نظم جهانی و از سوی دیگر، می‌تواند عرصه نبردهای بدئولوژیک باشد. تعریف‌های گوناگونی از فرهنگ ارائه شده است. از جهتی به معانی «دانش، علم، معرفت، تعلیم و تربیت، آثار علمی و ادبی یک قوم یا ملت»

آمده است و از سوی دیگر به «مجموعه آداب و رسوم، عقاید، افکار و ارزش‌ها و هنجارهای موجود در یک جامعه» اطلاق می‌شود. تایلر (tylor) آن را مجموعه‌ای در نظر می‌گیرد که بر اثر شناخت‌ها، باورها، هنر، حقوق، اخلاق، آداب و سایر شایستگی‌ها و عادات انسان به عنوان عضو یک جامعه به دست آمده است.^(۵)

کلیفورو گیرتز (G.Geertz) در رابطه با تعریف فرهنگ با الهام از اندیشه ماکس وبر می‌نویسد: «همراه با ماکس وبر یعنی باور به این که انسان حیوانی است معلق در تارهای معنایی که خود یافته است، من هم فرهنگ را به منزله این تارها و تحلیل آن را، نه به عنوان علمی تجربی برای یافتن قانون، بلکه به عنوان علمی تفسیری برای یافتن معانی قلمداد می‌کنم.»^(۶)

به‌طور کلی می‌توان گفت: فرهنگ به مجموعه عقاید، افکار، ارزش‌ها، آداب و رسوم، اسطوره‌ها و هنجارهای موجود در یک جامعه اطلاق می‌شود، که در تمامی بخش‌های زندگی اعم از مذهب، سیاست، دولت، خانواده، اقتصاد و غیره حضور دارد.

معتقدان به جهانی شدن با نگاهی امیدوارانه و خوش‌بینانه و گاهی با اعتقاد به تئوری خطی (Linear theory) حرکت به سوی دنیای واحد، از فرهنگ به عنوان اسلحه‌ای پر قدرت و عاملی بسیار مهم یاد می‌کنند. در این میان غربی‌ها در صدد جهانی سازی فرهنگ و ارزش‌های خود هستند.

۴- اقتصادی - تجاری: مباحث مربوط به بین‌المللی شدن تجارت و بازرگانی، حاکمیت اقتصاد لیبرال و سیستم بازار آزاد در سراسر جهان، ادغام اقتصادهای مختلف در همدیگر، تلاش‌های سازمان تجارت جهانی world trade organization (W.T.O) حاکی از بعد اقتصادی - تجاری جهانی شدن است.

۵- مسایل زیست محیطی: وجه دیگری از جهانی شدن است که در بحث‌های پیرامون «گرم شدن جهان»، «سوراخ شدن لایه ازن»، «جنگل زدایی» یا «جنگل کشی» و آلودگی هوا و محیط زیست، به چشم می‌خورد.^(۷)

عوامل تأثیر گذار و انگیزه ساز جهانی شدن

برخی از عوامل تأثیر گذار یا انگیزه ساز برای جهانی شدن از این قرارند:

۱- ارتباطات (Communication): افزایش کمی و کیفی ارتباطات، از جمله عوامل مهم و انگیزه ساز برای جهانی شدن محسوب می‌گردد و دنیای غرب با فتاوری برتر ارتباطی، در صدد جهانی سازی ارزش‌های خود است. ارتباطات به پروسه انتقال و دریافت عقاید، اطلاعات و پیام‌ها اطلاق می‌شود. لاسول (Lasswell) از اندیشمندان غربی، عمل ارتباط را این گونه تعریف می‌کند:

«چه کسی؟ (Who)، چه می‌گوید؟ (Says what)، در کدام طریق (کانال)؟ (In which channel)، برای چه کسی؟ (to whom)، با چه تاثیری؟ (With what effect)»

انتقال سریع اطلاعات (Information) که به طور طبیعی آماری و قابل اندازه‌گیری است و به وسیله علائم (Signals) منتقل می‌شود^(۸)، از ویژگی‌های آشکار و مهم جامعه انسانی، بویژه در ۱۵۰ سال گذشته بوده است. دست یابی آسان به اطلاعات، بدون فاصله زمانی در دو دهه گذشته، همچنان رو به افزایش بوده است.

در زمینه ارتباطات، تاریخ بشر تحولات مهمی را پشت سر گذاشته است. این تحول از ارتباطات بدون صدا، ارتباطات از طریق حیوانات، از راه زبان، ارتباطات از مناطق دور، سرویس‌های پست، تلگراف، تلفن، رادیو، ارتباطات تصویری، امروزه به تله ارتباطات، یا ارتباطات دور برد، مخبره از راه دور، اینترنت، ماهواره‌ها و قمر مصنوعی و فتاوری لیزری، کشیده شده است.^(۹)

در حال حاضر، کانال‌های تلویزیونی زیادی به طور شبانه روزی با برنامه‌های گوناگون ورزشی، کارتون، فیلم و سریال، طبیعت، مسائل جنسی، علمی و... در صدد القا و ترویج الگوها و ارزش‌های فرهنگی خاص در جهان هستند و گستره تأثیر گذاری آن‌ها به یک یا چند ملت ختم نمی‌شود. میلیون‌ها نفر در سراسر جهان به طور هم زمان برنامه‌های خاص را تماشا می‌کنند و صاحبان فتاوری برتر ارتباطی، به طور مستقیم و یا غیر مستقیم، نوعی یکسان سازی و یکپارچگی فرهنگی را که از لوازم جهانی شدن است تبلیغ می‌کنند. این تحول گسترده در ارتباطات که از آن به «انقلاب ارتباطات» (Information Revolution) نیز یاد می‌شود، نظریه

«دهکدهٔ جهانی» (Global village) را مطرح کرده است. مارشال مک لوهان (Marshall McLuhan) نویسندهٔ کانادایی، معتقد است که وسایل ارتباط جمعی با اتصال شان به همدیگر یک دهکدهٔ جهانی را خلق کرده‌اند و تاثیر فزایندهٔ آنها بر جوامع مدرن و غیرمدرن، منجر به تغییر سریع در فرهنگ آنها گردیده است.^(۱۰)

۲- سازمان ملل و تلاش‌های آن برای گسترش نفوذ، یکسان سازی و مشابه سازی دنیا.

۳- اقدامات برخی از سازمان‌های جهانی نظیر سازمان تجارت جهانی (W.T.O) و موافقت نامهٔ عمومی دربارهٔ تعرفه و تجارت (GATT).

پی‌آمدهای جهانی شدن

تحقق پدیده جهانی شدن، پی‌آمدهای دوگانهٔ مثبت و منفی به دنبال خواهد داشت. با توجه به این که طراحان و دنبال‌کنندگان این پروژه از دنیای پیشرفته صنعتی یا شمال هستند، به نظر می‌رسد این امر پی‌آمدهای منفی فراوانی برای جهان سوم یا دنیای جنوب خواهد داشت. البته این سخن بدان معنا نیست که هیچ بُعد مثبتی در راستای تحقق آن وجود نخواهد داشت، بلکه منظور آن است که نتیجه و برآیند کار برای کشورهای جنوب ویرانگر خواهد بود. با توجه به مطالب ذکر شده برخی از ابعاد مثبت و منفی پی‌آمدهای جهانی شدن را به اختصار توضیح خواهیم داد:

۱- ابعاد مثبت جهانی شدن عبارتند از:

الف: انتقال تکنولوژی.

ب: امکان دسترسی آسان‌تر به علوم و منابع علمی.

ج: ایجاد فضای رقابتی برای رشد و توسعه و افزایش بهره‌وری در اثر رقابت جهانی.

د: افزایش سرمایه‌گذاری خارجی و در نتیجه افزایش تولید و اشتغال در برخی از ابعاد.

ه: گسترش صنعت توریسم.

۲- ابعاد منفی جهانی شدن عباتند از:

الف: با بین المللی کردن و جهانی شدن در ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی، نظامی و بویژه اقتصادی، در رقابت ایجاد شده، واحدهای قدرتمند شمال پیروز میدان هستند. علت این امر، آن است که سازمان‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی جنوب نه به لحاظ فناوری و نه سرمایه و نه تخصص، قدرت رقابت با سازمان‌های توانمند شمال را ندارند. بنابراین، نتیجه این امر سلطه هر چه بیشتر شمال بر جنوب خواهد بود.

ب: پی آمد منفی دیگر جهانی شدن، تقویت و افزایش نابرابری‌ها و بی عدالتی‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، در زمینه‌های مختلف جنسیت، نژاد، طبقه، پایگاه اجتماعی، افزایش فقر و شکاف طبقاتی است. جنگ بین فقر و غنا و تقسیم جهان به دو بخش فقیر و ثروتمند، در صورتی که تدابیری برای آن اندیشیده نشود، امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود.

ج: نابودی فرهنگ‌ها و تمدن‌های محلی، منطقه‌ای و ملی و سلطه فرهنگ و تمدن غربی چهره منفی دیگری از جهانی شدن است.
د: علاوه بر نابودی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، نابودی اقتصاد محلی، منطقه‌ای و ملی، بعد دیگر مسأله است.

ه: تخریب بیشتر محیط زیست جهانی و ایجاد آلودگی‌های آن، به دلیل دخالت کارتل‌ها و تراست‌ها در نقاط مختلف جهان.

و: از بین رفتن استقلال سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشورها به دلیل از بین رفتن مرزهای ملی و پی آمدهای منفی این مسأله که به ضرر آزادی ملت‌ها، تهدید امنیت ملی و نقض تمامیت ارضی آن‌ها خواهد انجامید.

خلاصه سخن این است که جهانی شدن با دیدگاهی که امروزه از سوی غرب مطرح می‌شود نتیجه‌اش، استثمار بیشتر جهان سوم، و یا جنوب توسط آمریکا و غرب خواهد بود. کشورهای شمال با ثروت جنوب، روز به روز پیشرفته‌تر و کشورهای جنوب فقیرتر خواهند شد.

روژه گارودی نویسنده و محقق فرانسوی، معتقد است که بر اثر تقسیم جهان

به دو بخش فقیر و ثروتمند، به دنبال جهانی شدن، ۴۵٪ (درصد) از ساکنان جهان سوم، جان خود را از دست خواهند داد که سیزده میلیون آن کودک هستند.^(۱۱) نکته‌ای که در پایان مقاله باید به آن اشاره کنیم، این است که تحقق جهانی شدن بدون مانع نخواهد بود. ملت‌های مختلف جهان به دلیل مخالفت با نظام سلطه جهانی، قطعاً در مقابل این نوع استعمار نوین خواهند ایستاد. یکی از پی آمدهای مهم جهانی شدن که می‌تواند وقوع این پروژه را به چالش جدی بکشد، افزایش احساسات مذهبی، ناسیونالیستی و ملی‌گرایی در نقاط مختلف جهان است. اقدام کشورها در مقابل موج جهانی شدن، منطقه‌گرایی (Regionalism) است. بدین معنا که کشورهای واقع در یک منطقه جغرافیایی یا دارای منافع مشترک از طریق ایجاد تشکل‌ها و اتحادیه‌های منطقه‌ای برای مقابله با آن و رفع مشکلات خود به همکاری با یکدیگر بپردازند.

در این میان، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با منطقه‌گرایی در حوزه خلیج فارس و دریای خزر و تلاش برای وحدت بیشتر بین کشورهای اسلامی، حضور فعال در مسایل بین‌المللی و بویژه تقویت جنبش‌های اسلامی و ایجاد جبهه جهانی مستضعفین در مقابل پی آمدهای منفی جهانی شدن، مقاومت و ایستادگی نماید.

و حسن ختام مقاله این مطلب است که ما باید در مقابل «جهانی شدن استکباری» و شیطانی، «جهانی شدن الهی» را تبلیغ و ترویج نماییم. و آن چیزی جز «حکومت جهانی حضرت مهدی (عج)» نیست. حکومت جهانی که با وقوع یک انقلاب عظیم اخلاقی و تحول درونی، تکامل اندیشه‌ها و عقل‌ها و بویژه تقویت رابطه انسان با خدا، تفرقه‌ها را بزداید، کثرت‌ها را به وحدت تبدیل نماید، اشکال مختلف ظلم و ستم را از میان برداشته، اختلافات طبقاتی و تبعیضات ناروا را از بین ببرد، با پرکردن شکاف عظیم بین فقر و غنا، جنگ پنهان و آشکار بین این دو را در سطح بین‌المللی از بین ببرد و سرانجام صلح و امنیت و عدالت جهانی را برقرار سازد.

امام باقر (ع) می فرماید:

«الْقَامِ مِتًّا... يَبْلُغُ سُلْطَانَهُ الْمَشْرِقَ وَالْمَغْرِبَ وَيُظْهِرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِهِ دِينَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»^(۱۲)

قائم (ع) از ماست... قدرت عظیم او شرق و غرب جهان را در قلمرو خود می گیرد و خداوند به وسیله آن گرامی دین خود را بر تمام ادیان شرک آلود پیروز می گرداند، هر چند مشرکان را خوش نیاید.

و پیامبر گرامی اسلام، این چنین، حکومت عدل امام زمان (عج) را بشارت می دهد:

«أُبَشِّرُكُمْ بِالْمَهْدِيِّ... يَمَلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ قِسْطًا كَمَا مَلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا، يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُ السَّمَاءِ وَ سَاكِنُ الْأَرْضِ يُقْسِمُ الْمَالَ صِحَاحًا فَقَالَ رَجُلٌ مَا صِحَاحٌ؟ قَالَ السَّوِيَّةُ بَيْنَ النَّاسِ»^(۱۳)

شما را به ظهور مهدی (ع) بشارت می دهم. او زمین را پر از عدل و داد می کند، همانگونه که از ستم و بیداد لبریز شده است. ساکنان آسمان ها و زمین از حکومت او راضی می شوند و ثروت ها را به طور شایسته و صحیح تقسیم می نماید، شخصی پرسید تقسیم صحیح چیست؟ فرمود: رعایت مساوات بین مردم.

و البته حکومت جهانی حضرت مهدی (ع) وراثت صالحان و پیشوایی مستضعفان و عده تخلف ناپذیر خداوند است که فرمود:

«وَ لَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ غَابِدِينَ»^(۱۴)

و ما بعد از تورات در زبور داوود نوشتیم (و در کتب انبیاء سلف وعده دادیم) که البته بندگان نیکوکار من، ملک زمین را وارث و متصرف خواهند شد. در این، ابلاغ روشنی است برای جمعیت عبادت کنندگان!

و همچنین فرمود:

«وَ تُرِيدُ أَنْ تَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَ تَجْعَلَهُمْ أئِمَّةً وَ تَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ»^(۱۵)

و ما اراده کردیم که بر ضعیف شدگان در زمین، منت گذارده و آنها را پیشوایان و وارث ملک و جاه ظالمان گردانیم.

■ پی‌نوشت‌ها:

۱- اسلام و غرب. نگ. مصطفی زهرایی، مجله سیاست خارجی، سال دهم، ش ۱، بهار ۱۳۷۵، ص ۸۵ - ۹۵.

2- Microsoft Encarta , Encyclopedia. 2000:Gbololization

۳- فرهنگ روابط بین الملل، جک سی، پلینو. روی آلتول، ترجمه و تحقیق حسن پستا (تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۵)، ص ۲۹۱.

۴- فرهنگ و سیاست، برتران بدیع، ترجمه دکتر احمد نقیب زاده، (تهران، دادگستری ۱۳۷۶)، ص ۲۰.

۶- همان، ص ۲۲ - ۲۵.

7- Microsoft Encarta , Encyclopedia. 2000:Gbololization.

8- Microsoft Encarta 1999: cybernetics.

9- Ibid: communication.

10- Ibid, 2000: communication.

۱۱- کیهان ۱۳۷۹/۴/۲۱. تحولات جهانی از نگاه گارودی.

۱۲- شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأبرار، ص ۳۳۱.

۱۳- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۸۱.

۱۴- انبیاء (۲۱)، آیه ۱۰۵ - ۱۰۶.

۱۵- قصص (۲۸)، آیه ۵.

